

В. В. Фрейдліна

аспірант кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

РОЛЬ САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА В КУЛЬТУРІ ЯПОНІЇ

Анотація. У статті досліджуються специфічні особливості культури Японії. Акцентується на семантиці культурних текстів, представлених у садово-парковому мистецтві цієї країни. Виділені та на прикладах розглянуті головні культурні коди, зашифровані в садах Японії.

Ключові слова: японська культура, садово-паркове мистецтво Японії, чайні сади, храмові сади.

Сади і парки Японії притягують своїм особливим стилем, колоритом, настроєм, що виражається в характерних формах. Для дослідників, які є представниками інших культур, вивчення японського садово-паркового мистецтва становить неабияку цінність і водночас викликає труднощі, адже культура будь-якої ойкумени становить певну систему, з якої неможливо вилучити окремі елементи без врахування їх цілісного поєднання. Кожному народові притаманні свої традиційні уявлення та цінності, які відображаються в його культурі. Поряд із дослідженням конкретних фактів культурно-історичного процесу тієї чи іншої країни, його характеристик і особливостей важливим є виявлення зв'язків між явищами культури, розшифровка семантики культурних текстів. Характер цих зв'язків, їх внутрішня зумовленість вказує на внутрішні домінанти культури, полегшуючи тим самим саму інтерпретацію культурно-історичного процесу того чи іншого регіону або народу. Вивчення культури інших країн та народів є важливим у контексті саморефлексії українського народу. Зіставлення власних традицій, цінностей, моральних норм із традиціями інших країн якнайкраще сприяє самопізнанню, дає змогу усвідомити самотутність своєї культури, побачити приховані потенційні механізми власного розвитку.

Вивчаючи історію розвитку взаємовідносин людини і природи, необхідно виділити особливе місце культури країн регіону Далекого Сходу, зокрема Японії. Специфіка наукового дискурсу в цьому випадку полягає у виокремленні взаємозв'язку географічного положення Японії, її культурних особливостей і світоглядних установок із традиціями садово-паркового мистецтва.

Реконструючи культурне поле Японії, необхідно в числі базових параметрів, які формують специфіку світогляду японської нації, назвати особливості хронотопа японської культури, які позначилися на способах адаптації японського народу до ландшафту, матеріальної і духовної культури, ціннісних установках, що домінують у суспільстві. Замкнутість фізичного простору, пов'язана з відокремленим географічним положенням Японського архіпелагу, стала фактором, який зумовив своєрідне сприйняття японцями безперервності часу, наступності історичних подій. До результатів освоєння японцями фізично обмеженого простору можна зарахувати і прагнення до деталізації, підвищену увагу до дрібних просторових форм, структуризації простору, деяку «інтровертність», відособленість японської культури. Фіксація погляду на «близькому», доступному безпосередньому чуттєвому сприйняттю об'єкті, пильна увага до дрібних деталей, найменших змін навколишнього світу, тонкість сприйняття є характерними рисами японської культури і мистецтва. Ця специфіка перцепції позначилася як на особливостях зовнішнього світосприйняття японців, так і на їхньому ставленні до свого потаємного внутрішнього світу.

Семіотичне значення концентрації на спогляданні внутрішнього Я, «внутрішньому баченні» полягає в наближенні до справжнього, надійного, стійкого, того, що має непересічну цінність. Феномен гармонійного поєднання споглядання зовнішнього світу і інтроспективних спостережень представляється не просто як фокусування уваги японців до всіх сторін життя, а як філософське усвідомлення цілісності, єднання зі світом, спільного руху по великому Шляху. Цей феномен зумовив специфіку японського мистецтва, знайшов відображення в літературі, живописі, каліграфії, мистецтві створення бонсай і садово-паркових комплексів. На думку А.Г. Главевой, «дослідження специфіки світосприйняття (семантики погляду) в різні історичні епохи представляється неодмінною умовою розуміння закономірностей функціонування і особливостей традиційної японської культури» [1, с. 7].

На наш погляд, джерела такого особливого розуміння взаємопроникливості внутрішнього і зовнішнього світів, відчуття космічної цілісності необхідно шукати в архаїчній релігії японців – синтоїзмі.

Синтоїстський політеїзм, пантеїстичні обожнювання сил природи, можливо, є підвалинами мистецтва створення японських садів. Пантеїзм, всеосяжна гармонійна взаємодія з природою – невід’ємна риса японського сприйняття світу. Всюдисущі боги (ками) одухотворяють його, роблять сакральним, насичують життєвою енергією. Отже, всі складники цього світу (як природні, так і людські) вимагають поважного й уважного до себе ставлення, унеможливаючи при цьому домінуючий абсолютизм якогось-небудь одного Бога. Предметом поклоніння в синтоїстській традиції є рослини, камені, вода, небо, зірки. Саме національна релігія японців – синтоїзм, обожнювала всі природні явища, особливо сприяла формуванню такого характерного для японського менталітету «природного» мислення [1, с. 12–13].

Сакральне ставлення до природи властиво багатьом народам на ранніх етапах розвитку. Так, міфологія стародавніх слов’ян теж насичена образами природи (Перун – бог грози, грому і блискавок; Дажбог – бог світла і тепла; велика богиня весни Лада і багато інших). Однак у процесі свого розвитку, підкоряючись зміні ідеологій, таке «природне» мислення часто втрачається. Специфічна особливість японського менталітету полягає в тому, що вони зберегли тремтливе, поважне ставлення до природи як до джерела мудрості і божественної краси. Культ природи з давніх часів і до наших днів становить естетичну і етичну картину світу японського народу.

Символи мистецтва, поетика, театральні вистави, сама національна психологія японців складені зі специфічних «природних шифрів», семантичних культурних кодів, віддрукованих у свідомості японців із дитинства і зрозумілих кожному жителю цієї країни. Філософське і естетичне осмислення феноменів природи є ключем до розуміння мистецтва Японії, її світогляду і давніх традицій.

Палітра форм садово-паркового мистецтва Японії відрізняється неймовірним різноманіттям: від крихітних природних композицій із мохом, камінням і мікропрудином із золотими рибками прямо посеред галасливої міської вулиці Кіото, до придворних пейзажних парків при імператорських віллах, які повною мірою відображають відчуття величчя і могутності світу природи. За функціями японські сади можна розділити на сади для споглядання і медитації, прогулянкові парки, де людина може повністю зануритися у світ природи. Особливе значення для японської культури мають чайні сади і храмові дзен-сади при монастирях.

Мистецтво створення садів Японія успадкувала з китайської культури в VI–VII столітті. Незважаючи на те, що садово-паркове мистецтво Японії перейняло разом із буддизмом багато рис китайського відчуття світу, воно швидко знайшло свої специфічні домінанти і сформувало свої традиції, ритуали і своє філософське осмислення цього феномена культури.

Метафоричність, що переходить у символ, який має особливе семантичне значення, висока асоціативність, недомовленість, що пробуджує фантазію, перебільшене значення деталей, глибока філософсько-естетична наповненість – найбільш характерні риси садово-паркового мистецтва Японії. Виконуючи одночасно декоративну, утилітарну функцію та функцію формування світогляду, японські сади виступають дуже важливим компонентом японської культури.

Вплив Культу чаю (тя-до) позначився на багатьох областях культури і мистецтва Японії: кераміка, ікебана, архітектура і, звичайно, садово-паркове мистецтво. Естетичні цінності японської культури суттєво пов’язані з таким важливим і цікавим явищем японської культури, як мистецтво чаювання, яке виросло з філософії дзен і пронизує повсякденне життя японського суспільства.

Чайний сад (тяніва) і чайний будинок (тясіцу) є необхідними складниками чайної церемонії (тя-но-ю), творцем якої вважається буддистський чернець Мурат Дзюко (1423–1502). Філософську основу цієї церемонії становлять 4 принципи, тісно пов’язані з ідеалами буддизму: гармонія, тиша, повагу та чистота. «Ідеї філософської споглядальності і релігійно-містичного самозаглиблення, буддистська концепція ефемерності буття, тлінність зовнішньої оболонки предметного світу», на думку Н. Ніколаєвої, отримали відображення як у чайній церемонії, так і в конструкції японського чайного саду [5, с. 139].

Філософія «порожності», як притулку фантазії, яка звільняє від поневолення повсякденністю, невигадлива простота і єднання з природою є підвалинами розуміння чайної церемонії і попереднього їй ритуалу проходження через чайний сад. Глибоким прихованим змістом наповнений кожен етап цього дійства. Шлях через сад постає як занурення у світ витонченої естетичної чуттєвості, межа між простором буденності і світом вишуканості, краси і гармонії. Він готує відвідувачів до участі в абстрактно-піднесений «виставі». Ритуал входження в сад через солом’яний навіс, обмивання рук, рух по звивистій доріжці, споглядання заспокійливої простоти саду, схиляння для входу в маленькі двері чайного будиночка – все готує гостя до занурення в царину інших цінностей.

При проходженні крізь чайний сад почуття загубленості в просторі і часі, відчуженості має змінитися відчуттям піднесеної самотності в русі власним життєвим Шляхом. Утилітарне значення всіх елементів

саду (чаші, для обмивання рук, ліхтарів, доріжки) поєднувалося з глибоким символічним змістом і служило одній меті – відвернути людину від суєтних думок повсякденності і перевести її свідомість до світу істини. Таким чином, входячи в чайний будиночок, людина вже знаходилася в стані якоїсь естетичної відчуженості та була готова відчувати, вгадати контекст чайної церемонії, пропонований господарем. Усе в цій «театралізованій виставі», починаючи від руху по садовій доріжці до жестів при передачі чашок із чаєм і самої бесіди, мало бути гармонійно, погоджено і зіграно за певними правилами. Основна ж мета цього дійства – за допомогою естетичної мови тя-но-ю наблизитися до пізнання абсолютних і вічних істин. Усі учасники дійства стають невід’ємною частиною реального естетичного твору мистецтва зі своїм унікальним образним ладом, важливою особливістю якого є відчуття ілюзорності буття і незавершеність, що вимагає «активної сприймаючої свідомості для «конструювання» довершеного образу [5, с. 143].

Багатозначна змістовність чайного саду, його символіка і смислова структура покликані вихопити людини з галасливого потоку повсякденного життя та збудити в ньому внутрішню зосередженість, що допомагає зануритися в стан самозаглиблення, духовної концентрації та внутрішньої самотності. Тому, підходячи безпосередньо до процесу участі в тя-но-ю, людина готова до витонченої насолоди чаюванням, бесідою, мультисенсорного сприйняття краси в її незавершеності.

Процес проживання, глибокого відчуття краси і можливість побудувати її у своїй свідомості є важливою частиною японської культури і такого складного її поняття, як «сабі». Сабі можна пояснити як красу, настоящу на часу, зятягнуту патиною, не яскраву, але нескінченно глибоку. Така краса обов’язково має містити натяк на емоційний відгук глядача, співавторство в спогляданні і осмисленні, так зване «уодзьо». Учасник чайної церемонії має відчувати атмосферу незавершеності, недомовленості, невичерпання.

Семантика культурних кодів чайних садів Японії дає змогу в символічній формі донести до відвідувача важливу для японської культури і світогляду думку про те, що шлях для фантазії відкритий, потрібно тільки включити післямак, «післявідчужання» і почати «внутрішній рух».

Розуміння категорії руху, Шляху, Дао відбилося і в більш ранніх, що передують чайним, храмових дзен-садах. Їх значення для культури Японії важко переоцінити. Призначені для споглядання і філософського осмислення істини, в основі побудови вони також містять ідею руху. Але в цьому випадку глядач нерухомий. Переживання ритму простору здійснюється за рахунок руху погляду.

Подібні сухі сади в стилі каре-сансуї (сухий сад) досі є важливою частиною всієї японської культури. Одним із найбільш характерних садів цього жанру є сад храму Рьоандзі («Храм Дракона у спокої»), що знаходиться в стародавній столиці Японії Кіото. Сад був створений середині XV століття на кошти японського державного діяча Хосокави Кацумото. Для того щоб зрозуміти його символіку, необхідно відійти від стандартних європейських канонів розуміння саду і звернутися до асоціативно-образного сприйняття простору. Європейській свідомості художня форма саду Рьоандзі може на перший погляд здатися марною і нудною.

Специфіка ж японського світогляду легко зчитує культурні та філософські коди стилю каре-сансуї. Спробуємо розпізнати семантичні значення, закладені в суворо вивірених і водночас інтуїтивній композиції цього художнього простору. Безумовно, по-перше, як і пізніші чайні сади, він виконує суто утилітарну функцію створення обстановки, необхідної для споглядання і самозаглиблення. Згадані нами вище буддистські принципи гармонії, тиші, поваги і чистоти повною мірою стосуються і цього саду.

Рівновага, гармонія, зосередження, простота підводять глядача до безпосереднього «переживання» простору – його порожнечі, що дає свідомості змогу наповнити композицію безліччю смислів. В асоціативному ряду, що виникає під час споглядання цього саду, виникає безліч образів. Так, деякі бачать у ньому тигрицю з тигренятами, що перепливають річку. Хтось сприйме його як вершини гір серед хмар. Для когось ці гори будуть омиватися морем. А деякі зрозуміють цю композицію як спалахи просвітленої свідомості серед загального затуманення розуму. Таким чином, сад Рьоандзі можна зарахувати одночасно до обох семантичних типів садів. З одного боку, він говорить із глядачем мовою символів, алегорій, а з іншого – відповідає більш складному семантичному типу садів, що розкриває своє приховане значення в загальному філософсько-естетичному настрої, який підсвідомо «проживає» відвідувач у цьому просторі.

Культурні артефакти, подібні до саду Рьоандзі, є найяскравішими зразками, що демонструють багатозначну специфіку японської культури, її недомовленість, що пробуджує фантазію і закликає до співтворчості з автором. Стан навколишньої природи підказує шлях до власного, глибоко індивідуального, внутрішнього розуміння моменту, народжуючи відчуття потоку буття, трансльованого цією, здавалося б, абсолютно статичною композицією.

Семантична значимість саду посилюється ще одним лаконічним та глибоким символом. Один із 15 каменів композиції завжди прихований від погляду. А значить, повна розгадка таємниці досконалості – споглядання всіх 15 каменів одночасно – неможлива для звичайної людини. І тільки просвітлена свідомість зможе досягнути ірраціональну повноту цього невеликого, але такого ємного світу.

На наш погляд, сад Рьоандзі можна назвати культурним текстом, що розповідає символічною мовою про світоглядні установки й основоположні цінності японської нації.

Осмислення ролі садово-паркового мистецтва в загальній системі японської культури було б не повним без аналізу пейзажних садів-парків, у стилі *ти сен кайюсікі те йен* (парк із доріжками для прогулянок біля ставка), що склався в XVII–XVIII століттях. Спочатку такі сади виконували функцію імператорських резиденцій і садів при палацах сьогунів, у більш пізні періоди історії країни вони набувають таку важливу для нашого дослідження характеристику, як доступність для широкої публіки. Так, назва одного з найвідоміших парків цього типу Кайрак-ін походить від японської приказки: «Стародавні ділилися задоволеннями з людьми, тому їхні задоволення були серцевими і глибокими».

Концепт «місця, де друзі можуть повеселитися» формується за допомогою організації умов для розслаблення розуму і тіла. Творець парку – дев'ятий феодал Токугава Наріаки спеціально для цих цілей побудував дерев'яну триповерхову будівлю – Кобунтей. Тут збиралися «бундзібоккаку – люди, захоплені літературою і каліграфією, для прослуховування віршів, літературних творів та їх обговорення» [2, с. 581]. Ідея розслаблення розуму втілюється за допомогою переходу від повсякденності до світу витончених емоцій і інтелектуальної насолоди. Таким чином, творчість у союзі з природою починає виступати як організуючий елемент культури не тільки для вищих верств суспільства, але для більш широких мас населення. Подібні тенденції з часом починають проявлятися і в європейській культурі.

Смислова і функціональна складова частина сучасних японських садів, звичайно, зазнала суттєвої трансформації. Однак справедливо буде зауважити, що садово-паркові комплекси досі займають почесне місце зберігачів національних культурних традицій японського народу і виконують скоріше філософсько-медитативну функцію, ніж рекреаційно-освітню. Аналізуючи феномен стійкого становища японських садів, необхідно висловити припущення, що взаємини з природою належать до тієї частини японської культури, яка називається *васікі*, тобто споконвічні, властиві саме автохтонному населенню архіпелагу або «касімільовані як духовно необхідні» елементи ментальності.

Культурні феномени, властиві *васікі*, «старанно оберігаються й сумлінно відтворюються як на індивідуальному, так і на державному рівні» [3, с. 162].

Ю. Грикун обґрунтовує це упевненістю японців у тому, що «лише у площині традиційної культури відбувається передання духовного коду від покоління до покоління, чим забезпечується безперервність духовної тяглості народу» [3, с. 162].

Таким чином, садово-паркові комплекси Японії у своїй образно-естетичній формі демонструють прищеплену японській ментальності здатність чуйно реагувати на зміни в навколишньому світі, зберігати осовне ціннісно-духовне ядро національної культури.

Висновки. Сприйняття людини як невід'ємної частини природи лежить в основі світогляду японського народу. Така позиція зобов'язує не підкоряти природу, як властиво європейській традиції, а пізнавати її закони, прагнути знайти гармонію з цим сакральним світом. У спільному з природою проживанні потоку буття японська культура черпає натхнення для творчості, вибудовує повсякденне життя і формує основні філософські і моральні принципи. Запозичені в природі недовомленість, гармонія, простота, взаємопроникнення і єдність різних полюсів життя – важливі принципи японської культури, які проявляються в стилі художнього мислення Японії, її поезії, живописі, що формують психологію нації, лексику її естетичної мови.

Японські сади і парки, виконуючи, з одного боку, суто утилітарні функції, в той же час формують естетичні канони суспільства, в образній метафоричній формі доносять до відвідувачів глибинні філософські смисли, що становлять основу японської культури.

Символіка японських садів на перший погляд здається досить складною і не зовсім зрозумілою для сприйняття європейців. Однак, прийнявши «правила гри» японського саду і зробивши спробу за його допомогою зануритися у свій внутрішній світ, навіть представник іншої культури може усвідомити глибинний зміст культурних кодів японського світорозуміння і наблизитися до інтуїтивного розуміння таємниці потоку буття, великого Шляху. Ця специфічна особливість садово-паркового мистецтва Японії дала йому змогу поширитися по всьому світу й універсальною, доступною кожному мовою пояснювати сутність японської культури представникам інших культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Главева А.Г. Традиционная японская культура: Специфика мировосприятия. Москва : Вост. лит, 2003. 264 с.
2. Горохов В.А. Зеленая природа города. Сады и парки Азии. Москва : Архитектура-С, 2018. 592 с.
3. Грикун Ю.О. Просторові виміри в японській культурній традиції. Київський національний лінгвістичний університет. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6418/Grykun_Prostorovi_vymiry_v_yaponskij.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Мозгова Т.А. Аксіологічний вимір людського буття в японській культурній традиції: соціально-філософський аналіз. URL: (<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/31817/1/100304403.pdf>)
5. Николаева Н.С. Японские сады. Книга. Москва : Изобразительное искусство, 1975. 280 с.

В. В. Фрейдлина. Роль садово-паркового искусства в культуре Японии. – Статья.

Аннотация. В статье исследуются специфические особенности культуры Японии. Акцентируется внимание на семантике культурных текстов, представленных в садово-парковом искусстве этой страны. Выделены и на примерах рассмотрены главные культурные коды, зашифрованные в садах Японии.

Ключевые слова: японская культура, садово-парковое искусство Японии, чайные сады, храмовые сады.

V. Freidlina. The role of garden and park art in Japanese culture. – Article.

Summary. The article examines the specific features of the culture of Japan. Attention is focused on the semantics of cultural texts, presented in the landscape art of this country. The main cultural codes encrypted in the gardens of Japan are highlighted and, using examples, are considered.

Key words: Japanese culture, landscape gardening art of Japan, tea gardens, temple gardens.

УДК 159.9:616-053.82:61:378.4

С. С. Хлестова

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри медичної біології*

*Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано аналіз науково-теоретичний джерел та визначено значущість соціально-психологічного клімату студентів медико-психологічного факультету під час навчання в медичному закладі вищої освіти. охарактеризовано типи та показники соціально-психологічного клімату студентів-психологів у медичних закладах вищої освіти.

Ключові слова: студенти, лікарі-психологи, студентське середовище, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. Проблема професійної підготовки майбутніх лікарів-психологів, професійного самовизначення та соціально-психологічного клімату в студентському колективі медико-психологічного факультету займає вагомий та провідне місце в психолого-педагогічних наукових дослідженнях. Програма підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 225 «Медична психологія» кваліфікації освітньої «Магістр медичної психології», кваліфікації професійної «Лікар-психолог» систематично вдосконалюється та ухвалюється на семінарських нарадах проректорів із науково-педагогічної роботи вищих навчальних закладів МОЗ України.

Процес формування соціально-психологічного клімату в студентському колективі є багатограним, інтегральним та суттєво відбивається на ефективності навчально-виховного процесу, а також впливає на стан здоров'я особистості студента. Визначення куратором наявного рівня соціально-психологічного клімату в академічній студентській групі медико-психологічного факультету дасть змогу адекватно безконфліктно вирішувати питання емоційних зривів, депресивних станів студентів, оптимізувати навчально-виховний процес групи.